

Hódi Sándor

Nemzeti önkép az ezredfordulón

Hogyan vélekednek magukról és egymásról a régió népei?

Az Európa Tanács támogatásával 1996 telén és 1997 tavaszán a romániai Bánságban, a magyarországi Csongrád megyében és a jugoszláviai Vajdaságban tudományos felmérés készült, amelynek során összesen 907 személy véleményét kértük ki a ma három országhoz tartozó régió helyzetéről, az etnikai viszonyokról, a szülőhelyhez való kötődésről, illetve az elvándorlás szándékáról, valamint az emberi kapcsolatok különböző aspektusairól – egyebek mellett arról, hogyan vélekednek magukról és egymásról a térség különböző nációi?⁸⁹ Az alábbi összefoglalónkban kizárólag erről az utóbbi kérdéskörről szeretnénk számot adni. Azt vizsgáljuk, hogy milyenek látjuk magunkat mi magyarok, és milyenek látnak bennünket mások? Mi a helyzet más népek esetében: milyen megegyezést mutat a saját néppel kapcsolatos tulajdonságok megítélése más népek véleményével?

A minta leírása

A megkérdezett személyek életkora 16–84 év között volt, az átlagéletkor 42,2 év. Nemek szerinti megoszlás szerint 446 férfi, és 458 nő vett részt a felmérésben, három személy nemére vonatkozóan nincs regisztrált adat. Családi állapot szerint a megkérdezettek 63 százaléka él házasságban, vagy élettársi viszonyban, 29 százaléka nőtlen, illetve hajadon, 7,5 százaléka özvegy, míg 0,5 esetben hiányzik a családi állapotra vonatkozó válasz. Vallási hovatartozását illetően a 907 főből római katolikus 453, ortodox hitű 231, evangélista 90, református 74, görög katolikus 18, egyéb vallású 6, nincs megkeresztelve 30 személy, és nincs adat 5 személy esetében. Nemzetiségi megoszlás szerint 52,37% magyar, 14,77% román, 14,66% szlovák, 11,46% szerb, 2,09% horvát, 0,66% roma, 3,96 pedig egyéb nemzetiségű.

⁸⁹ A kutatás kezdeményezője és romániai koordinátora Bodó Barna, a temesvári Szörvény Alapítvány képviselője volt. A magyarországi felmérés dr. Feleky Gábor professzor, a szegedi József Attila Tudományegyetem Szociológiai Tanszéke tanárának irányításával történt. A Vajdaságban végzett vizsgálatokat pedig dr. Hódi Sándor, az adai Selye-Szabó Stresszkutató Intézet igazgatója vezette. Rajtuk kívül mindhárom országból számos szakember vett részt a kutatási projektum előkészítésében, a vizsgálat megszerzésében és az adatok kiértékelésében.

A szerbek önmagukról és másokról

A temesvári régiókutatással csaknem egyidőben hasonló jellegű vizsgálatot végeztek jugoszláv pszichológusok is.⁹⁰ Arra szerettek volna választ kapni, hogyan vélekednek a szerbek saját népükről és a szomszédos államok népeiről. A megkérdezettek minden nép tagjait 15 felkínált tulajdonság alapján osztályozták.

A közzétett eredmények érdekes összevetésre kínálnak lehetőséget, jóllehet bizonyos különbségek vannak a két vizsgálat között. A jugoszláv pszichológusok 400 polgárra terjesztették ki a körkérdeést Szerbia minden részéről, Koszovó kivételével. A temesvári vizsgálatban 907 személy vett részt egyenlő arányban a romániai Bánságból, a magyarországi Csongrád megyéből és Vajdaság északi részéből. Ennél lényegesebb különbség, hogy a temesvári régiókutatás igyekezett még a látszatát is elkerülni annak, hogy vannak „jó népek” és „rossz népek”. Eleve kizártuk például annak lehetőségét, hogy egyes népeket pozitív, más népeket pedig negatív tulajdonságokkal lehessen illetni. A válaszlap kizárólag pozitív tulajdonságokat sorolt fel. A kérdés pedig úgy hangzott, hogy azok mennyiben vonatkoztathatóak egyes népekre: teljes mértékben igazak-e, egyáltalán nem igazak, vagy nehéz eldönteni, illetve az illető nem tud ebben a kérdésben állását foglalni.

A jugoszláv közvélemény-kutatás eredménye szerint a szerbek önmagukról vannak a legjobb véleménnyel csaknem minden megkérdezett tulajdonsággal kapcsolatban. Saját nációjukat követően a magyarokat és a macedónokat értékeli kedvezően, míg az albánok és muzulmánok számlájára írták a legtöbb kedvezőtlen tulajdonságot. A románokról, bolgárokról viszont – válaszaikból ítélve – nincs kialakult véleményük.

Milyennek látják magukat a régió népei?

Kétségtelen, hogy a „nemzet-karakterológiai” vizsgálatokban a saját nemzet értékelése az egyik legizgalmasabb kérdés. Mennyiben sajátos például az, hogy a szerbek önmagukról vannak a legjobb véleménnyel? Beszélhetünk-e ennek kapcsán önáltató eszmékről, ahogyan azt a jugoszláv pszichológusok vizsgálata sugallja, anélkül, hogy tudnánk, más népek hogyan vélekednek önmagukról? Vajon más népek elismernek-e maguknál különbnek másokat? Ha igen, hová, ki(k) mögé rangsorolják magukat? A jugoszláv vizsgálatból, sajnos nem derül ki, hogy erre vonatkozóan más népek miként nyilatkoztak. Enélkül viszont a szerbekre vonatkozó eredmény sem mond sokat, sőt, félrevezető lehet számunkra.

A temesvári régiókutatás e téren megpróbált tiszta vizet önteni a pohárba. És az eredmények, meglepő módon, azt bizonyítják, hogy a régió egyes népei a szerbeknél messze jobb véleménnyel vannak önmagukról. Sőt, azt kell mondanunk, hogy például a románokhoz és szlovákokhoz viszonyítva a szerbek kifejezetten szigorúak önmagukhoz.

De lássuk, hogy különböző népek tagjai valójában milyen arányban tartják jellemzőnek saját népükre vonatkozóan az alábbi tulajdonságokat.

⁹⁰ A közvélemény-kutatást dr. Dragan Popadić és dr. Bíró Miklós pszichológusok végezték a Nyitott Társadalom Alapítvány támogatásával. Lásd: A magyarokat tartják leg-többre. A szerbek önmagukról és másokról. Magyar Szó, 1998. január 8.

**Saját néppel kapcsolatos tulajdonságainak megítélése
(%)**

Tulajdonságok	Magyarok	Románok	Szerbek	Szlovákok	Cigányok
Fegyelmezettek	44	88	20	68	0
Szorgalmasak	61	79	32	79	0
Becsületesek	44	79	24	64	0
Összetartóak	30	75	28	62	28
Kulturáltak	57	81	21	68	0
Nyíltak	44	82	43	55	44
Barátságosak	60	89	43	70	17

A magyarok esetében a megkérdezettek többsége három tulajdonságot tart saját nemzetére vonatkozóan jellemzőnek: hogy szorgalmas (61), barátságos (60) és kulturált (57 százalék). A többi tulajdonsággal kapcsolatosan a vélemények megoszlanak. Legkevésbé összetartónak tartják magukat a magyarok, ezt alig 30 százalékuk gondolja.

A magyaroktól eltérően a románok számottevő többsége minden felsorolt pozitív tulajdonságot egyaránt jellemzőnek tart a románokra. Leginkább barátságosnak és fegyelmezettnek tartják magukat (a megkérdezettek 89, illetve 88 százaléka), de csaknem ugyanolyan mértékben nyíltak (82), kulturáltak (81), szorgalmasnak, becsületesnek (79) és összetartónak (75).

A régiókutatás tükrében a szerbeknek közel sincs olyan jó véleményük önmagukról, mint amilyenről a jugoszláv vizsgálat számot ad. A megkérdezett személyek többsége a fenti tulajdonságok egyikéről sem állítja, hogy az a szerbekre jellemző volna. Leginkább még nyíltak és barátságosak tartják magukat, ám ezt is csak a megkérdezettek 43 százaléka vallja.

Vajon mi lehet a két vizsgálat eltérő eredményeinek az oka? A magyarázat valószínűleg abban rejlik, hogy a két vizsgálat nem azonos mintán alapszik. Azok a szerbek, akik Vajdaságban régebb óta együtt élnek más népekkel, szemmel láthatóan másként látják saját népüket, mint Szerbia más részein élő polgártársaik.

A szlovákok, a románokhoz hasonlóan többségükben minden pozitív tulajdonságot jellemzőnek tartanak magukra. A legtöbben (79 százalék) szorgalmasnak tartják a szlovákokat, 70 barátságosnak, 68 fegyelmezettnek és kulturáltaknak, 64 becsületesnek, 62 összetartónak, 55 százalékuk pedig nyíltak.

Saját „nemzeti” tulajdonságaik megítélésében kétségkívül a cigányok a legkritikusabban. A fenti tulajdonságok közül egyet sem tartanak jellemzőnek saját fajtájukra. Ellenkezőleg, a cigányok többsége határozottan azt állítja, hogy azok nem jellemzőek a cigányokra. Így például a megkérdezett cigányok 65 százaléka állítja ezt a fegyelmezettségre, 61 a szorgalomra, 56 a műveltségre, 54 százaléka pedig a becsületre vonatkozóan. Leginkább még nyíltak tartják magukat, de ezt csak 44 százalékuk gondolja.

Milyennek látják a magyarokat a régió más népei?

Amint látjuk, a nemzeti önértékelést illetően az egyes népek között jelentős különbségek vannak. Amíg a románok és a szlovákok többségükben minden pozitív tulajdonságot jel-

lemzőnek tartanak magukra, más népek – a magyarok, a szerbek, főként azonban a cigányok – sokkal kritikusabban látják önmagukat.

A fentiekből azonban nem derül ki, hogy egyik, vagy másik nép önértékelése mennyire megalapozott. Nem tudjuk megítélni, hogy a saját néppel kapcsolatos tulajdonságok megítélése mennyire túlzó, akár pozitív, akár negatív irányba. Ehhez össze kell hasonlítanunk különböző népek önmagukról formált véleményét más népek véleményével. Vajon ugyanolyannak látják-e magukat, amilyenek mások látják őket? Az önértékelés ugyan azonos tulajdonságok mentén történt, de vajon azonos volt-e a mérték?

Lássuk hát, milyenek látják egymást a régió népei.

Milyenek látják a magyarokat a régió más népei? (%)

Tulajdonságok	Románok	Szerbek	Szlovákok	Cigányok
Fegyelmezették	83	38	41	65
Szorgalmasak	82	36	54	72
Becsületesek	74	23	32	30
Összetartóak	86	25	33	46
Kulturáltak	82	32	46	57
Nyíltak	65	6	37	15
Barátságosak	71	14	55	24

Nos, ami a magyarokat illeti, meglepő módon a románok messze jobb véleménnyel vannak róluk, mint a magyarok saját magukról. Túlnyomó többségük minden felsorolt pozitív tulajdonságot jellemzőnek tart a magyarokra. Három tulajdonság mentén pedig (szorgalmasak, becsületesek, kulturáltak) még saját nációjuknál is különbnek tartják a magyarokat.

Saját mércéik szerint a szerbek is jó véleménnyel vannak a magyarokról, amennyiben azokat önmaguknál szorgalmasabbnak, fegyelmezettettebbnek és kulturáltabbnak tartják. Az összetartást és a becsületet épp oly kevesen tartják jellemzőnek a magyarokra nézve, mint a szerbekre. Két tulajdonság mentén tapasztalható jelentős hiányérzet a szerbek részéről. Kevésbé tartják a magyarokat nyíltak és barátságosnak. Mindössze 6, illetve 14 százalékuk vélekedik erről másként. Azért érdemes erre a „hiányérzetre” odafigyelnünk, mert ez, kisebb vagy nagyobb mértékben, de más népek részéről is visszatér.

A szlovákok többsége két tulajdonságot tart a magyarokra jellemzőnek: szorgalmasak és barátságosak. Persze kevésbé szorgalmasak és barátságosak, mint maguk a szlovákok, a többi tulajdonságról nem is szólva, amelyek mentén a magyarok messze alatta maradnak a szlovákoknak.

A cigányok többsége is osztja azt a véleményt, mi szerint a magyarok szorgalmasak, fegyelmezették és kulturáltak. Figyelemre méltó viszont, hogy minden tulajdonság mentén különbnek tartják maguknál a magyarokat, kivéve azt, hogy nyíltak.

A magyarokra vonatkozó legjellegzetesebb sztereotípiákban megegyezést mutat a jugoszláviai vizsgálat és a régió kutatás. Nevezetesen, hogy a magyarokat más népek szorgalmasnak, fegyelmezettnek, kulturáltak tartják, ami egyébként teljes egészében megegyezik azzal a képpel, amit a magyarok önmagukról alkotnak.

Hogyan vélekednek a régió más népei egymásról?

Sokkal kisebb az összhang a románok saját népükkel kapcsolatos véleménye, és a régió más népeinek a róluk alkotott véleménye között. Amíg ugyanis a románok saját népükre vonatkozóan minden pozitív tulajdonságot magas százalékban jellemzőnek tartanak, más népek kifejezetten kedvezőtlenül vélekednek róluk. A felsorolt tulajdonságok közül egyet sem tartanak jellemzőnek a románokra, illetve csak elhanyagolhatóan kis (2–15) százalékban. És mivel ebben a vonatkozásban a régió népei között gyakorlatilag teljes az összhang, (a legjobb véleménnyel még a magyarok vannak róluk, amennyiben legalább egy negyedük kulturáltnak, nyíltak és barátságosnak tartja a románokat), azt kell gondolnunk, hogy a románok részéről saját népük megítélése bizonyos fokú önáltatást tartalmaz.

Milyennek látják a románokat a régió más népei? (%)

Tulajdonságok	Magyarok	Szerbek	Szlovákok	Cigányok
Fegyelmezettek	12	5	7	6
Szorgalmasak	15	8	7	4
Becsületesek	15	5	2	6
Összetartóak	15	13	48	13
Kulturáltak	39	7	10	7
Nyíltak	23	12	3	24
Barátságosak	25	11	11	13

Hasonlóképpen nincs összhangban a szlovákok önértékelése sem más népek véleményével. Amíg ugyanis a szlovákok többsége minden felsorolt tulajdonságot jellemzőnek tart saját népére, addig más nemzetek tagjainak csak alig egyharmada tartja ezt róluk, függetlenül a nemzeti hovatartozástól.

Milyennek látják a szlovákokat a régió más népei? (%)

Tulajdonságok	Magyarok	Románok	Szerbek	Cigányok
Fegyelmezettek	22	29	10	39
Szorgalmasak	29	29	13	31
Becsületesek	23	27	8	31
Összetartóak	32	28	13	24
Kulturáltak	20	26	13	30
Nyíltak	19	29	13	6
Barátságosak	27	29	4	24

Más a helyzet a (vajdasági) szerbek esetében, akik saját népük tulajdonságainak megítélésében meglehetősen tárgyilagosak. Pontosan olyan mértékben tartják jellemzőnek magukra a felsorolt tulajdonságokat, amilyen mértékben más népek, azaz igen kis százalékban. Kivételt képeznek a románok, akik ezeket a pozitív tulajdonságokat sokkal inkább jellemzőnek tartják a szerbekre (54–63 százalék), mint azok saját magukra (20–43 százalék).

Milyennek látják a szerbeket a régió más népei?
(%)

Tulajdonságok	Magyarok	Románok	Szlovákok	Cigányok
Fegyelmezették	16	54	30	6
Szorgalmasak	19	58	23	17
Becsületesek	17	56	13	30
Összetartóak	47	60	54	30
Kulturáltak	15	55	18	15
Nyíltak	24	56	14	56
Barátságosak	22	63	25	33

Ami pedig a cigányokat illeti, azt kell mondanunk, hogy a régió népei kifejezetten kedvetlenül vélekednek róluk. A fenti tulajdonságok közül négyet (fegyelmezették, szorgalmasak, becsületesek, kulturáltak) csak elvétve tart valaki jellemzőnek a cigányokra. Ezzel szemben a többség határozottan az állítja, hogy a cigányok nélkülözik ezeket a tulajdonságokat. De ezen a véleményen vannak maguk a megkérdezett cigányok is, akik között nem akadt egy sem, aki ennek az ellenkezőjét állította volna.

Milyennek látják a cigányokat a régió más népei?
(%)

Tulajdonságok	Magyarok	Románok	Szerbek	Szlovákok
Fegyelmezették	2	14	3	0,5
Szorgalmasak	3	13	6	0
Becsületesek	3	11	4	0,5
Összetartóak	60	38	25	68
Kulturáltak	1	13	4	0
Nyíltak	17	13	21	8
Barátságosak	16	2	10	4

A cigányok megítélése azonban mégsem teljesen elmarasztaló, hiszen a magyarok (60), a szlovákok 68 százaléka gondolja azt róluk, hogy összetartóak. Kisebb százalékban, de ez a véleményük a románoknak (38) és a szerbeknek (25) is róluk. Maguk a cigányok is leginkább még ezt tartják magukról.

Tudjuk-e, hogy milyenek vagyunk?

Azt, hogy melyik nép, milyen fokú önismerettel rendelkezik, hogy mennyire van átitatva különböző önáltató eszmékkel, hogy a más népekről alkotott vélemény mennyire terhelt különböző előítéletektől (amelyek etnikai konfliktusokhoz és elszigetelődéshez vezethetnek), további kutatások tárgyát képezi. A fenti eredmények ebből a szempontból legfeljebb jelzés-értékűek. Ebben az értelemben, jelzésszerűen, egy-két gondolat talán még ide kívánczok. Íme, a legjellegzetesebb meglátások egyes népekre vonatkozóan.

A vajdasági szerbek, ellentétben Szerbia más részein élő polgártársaikkal, kifejezetten szigorúak önmagukhoz. Ebben bizonyára nagy szerepet játszik az a körülmény, hogy naponta szembesülnek azzal a mérhetetlen presztízs-vesztéssel, amit az utóbbi évek elhibázott nemzetpolitikája okozott nekik. Az elvesztett háború, a tömegmészárlások, a nemzetközi kiközösítés, nemzeti hőseik háborús bűnösökként való körözése alaposan lerombolta tekintélyüket. Ennek a tekintélyvesztésnek a más népekkel együtt élő szerbek tudatában vannak, ami bizakodásra adhat okot, hiszen a tárgyilagosság annak a jele, hogy odafigyelnek más népek véleményére, keresik helyüket a nemzetek közösségében. A jugoszláv közvélemény-kutatás eredményei azonban arra figyelmeztetnek bennünket, hogy Szerbia más részein, ahol a szerbek homogén közösségben élnek, ez a katarzis még korántsem ment végbe. Ellenkezőleg, amint azt dr. Dragan Popadić, a vizsgálat egyik szervezője írja, a saját népükkel kapcsolatos tulajdonságok túlértékelése a szerbek részéről világosan bizonyítja, hogy még mindig nem hagytak fel a mennyei népre vonatkozó önáltató eszmével.

A régiókutatás eredményeinek tükrében az önismeretet és a saját nemzeti tulajdonságok túlértékelését illetően a románok és a szlovákok részéről nagyobb fokú tárgyilagosságra lenne szükség. A szerbek példája bizonyítja, hogy az önáltató eszmék milyen könnyen veszélyes kalandokba sodorhatnak jobb sorsot érdemlő népeket. Bizakodásra ad viszont okot, hogy ez a nemzeti elfogultság nem társul a régió más népeinek lebecsülésével. Sem a románok, sem a szlovákok nem szűkkeblűek a velük együtt élő népekkel, kiváltképp a magyarokkal szemben, ami lehetővé teszi e népek közeledését és egymás kölcsönös megbecsülését.

A cigányok egyöntetű és csaknem teljesen elmarasztaló megítélése arra enged következtetni, hogy etnikai jellegű konfliktusok kiéleződésétől legfeljebb velük kapcsolatban lehet tartani. A cigányok beilleszkedése regionális probléma, tehát nem egyik vagy másik nép és a cigányok konfliktus-veszélyéről van szó. A kérdés azonban korántsem megoldhatatlan – köszönve elsősorban maguknak a cigányoknak, akik más népeket illetően messzemenően értékeli azokat a pozitív tulajdonságaikat, amelyeket saját fajtájuk részéről hiányolnak. A más népekhez való pozitív viszonyulás, és a saját etnikummal kapcsolatos józan tisztánlátás lehetőséget kínál a kérdés kezelésére és megoldására.

Végül, ami bennünket, magyarokat illet: a régió többi népe kivétel nélkül jó vélemény-nyel van rólunk. Szorgalmasnak, fegyelmezettnek, kulturálnak tartanak bennünket, ebben a vonatkozásban csaknem különbnek, mint saját népüket. Bizakodásra ad okot, hogy a magyarok tárgyilagosság önmaguk megítélésében, nem kell tartani attól, hogy a fejükbe száll dicsőség. A híres magyar becülettel viszont baj van. Nem áltatjuk magunkat, tudjuk, hogy oda van. Ez esetben csekély vigasz, hogy olyanok vagyunk, mint mások. Az összetartás sem erős oldalunk, ami köztudott. A körülöttünk élő népek azt tartják rólunk, hogy nem vagyunk velük szemben eléggé nyíltak és barátságosak. Trianon... – vágnám rá magam is azonnal. Azok után, ami történt, lehetünk-e nyíltak és barátságosak? Csak egy bökkenő van ezzel a hevenyészett magyarázattal. Bár erre a vizsgálati eredményei

nem utalnak, a tapasztalat azt bizonyítja, hogy egymással szemben sem vagyunk nyíltab-
bak és barátságosabbak.

Van tehát megszívelni valónk. Összességében véve azonban a régióvizsgálat derűlá-
tásra ad okot. A nemzeti önképünk pozitív, amelyben nagy önmérsékletet tanúsítunk,
más népek pedig elismerő véleménnyel vannak irányunkban. Ami azért nem semmi a jö-
vő vonatkozásában.